

JOAN PARELLADA I FELIU

OBRES MEDIQUES DE LA BIBLIOTECA DE MONTSERRAT

Actes III Congrés d'Història de la Medicina Catalana.

Lleida, 1981. vol. III.

JOAN PARELLADA I FELIU

OBRES MÈDIQUES DE LA BIBLIOTECA DE MONTSERRAT

Actes III Congrés d'Història de la Medicina Catalana.

Lleida, 1981, vol. III.

OBRES MÈDIQUES DE LA BIBLIOTECA DE MONTSERRAT

JOAN PARELLADA I FELIU

Introducció

Aquesta bibliografia, més que de medicina general, és d'història de la medicina.

Les obres 1 a 3 són autors bàsics de consulta: 1 és una enciclopèdica mèdica de cent grans volums publicats a la segona meitat del segle passat; té més de quatre-cents articles de més de cinquanta pàgines i alguns de més de cinc-cents. Com diu 2 (al nº 5499) té molts articles escrits pels metges francesos més coneguts a aquell temps; alguns d'ells són molt famosos, per exemple: Lluís Pasteur, Brown-Sequard, Laveran, Testut, Gley, Potain, Guyon, Broca, etc. Aquesta obra està dividida en cinc seccions, cada una amb els seus volums; per això -en citar-la- posarem dues xifres romanes: la primera serà la secció i la segona el volum.

2 és una bibliografia de les 5506 obres més importants de la història de la medicina.

I 3 és la **Historia Universal de la Medicina**, dirigida per Laín Entralgo.

Tots els números d'ordre d'aquesta bibliografia sempre van subratllats, i sols ells.

A les obres que són interessants per la història de la medicina catalana davant del seu número hi posem una C; per exemple, al començament hi ha les obres **C.8** i **C.9**.

Generalment posem la signatura de totes les obres, per tal de que si es vol consultar una obra no calgui mirar el catàleg. Les que no tenen la signatura és per no estar encara catalogades o per estar editades el segle XVI, doncs ara aquestes no són a la biblioteca per estar preparant-se una edició de totes elles; és el cas de les obres de Galèn 127, 128 i 129.

En acabar aquest treball es farà un índex alfabètic de tots els autors.

Abreviacions

B.C.M.P.	Biblioteca Consultiva del Médico Práctico
B.S.G.R.	Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum
C.I.H.M.C.	Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana
C.M.Li.C.	Congrés de Metges de Llengua Catalana
C.U.F.	Collection des Universités de France
H.G.S.	Histoire Générale des Sciences
M. e H.	Medicina e Historia
M.H.	Manuali Hoepli
M.M. I	Monografies Mèdiques 1926-1936
M.M. II	Monografies Mèdiques 1969-....
N.M.E.M.	Novísimo Manual del Estudiante de Medicina
R.A.A.O.	Revue d'Assiriologie et d'Archéologie Orientale

a. C	abans de Crist
cap.	capítol
col.	columna
d. C.	després de Crist
ed.	edició
ed. cr.	edició crítica
fig.	figura
fol.	tamany foli
làm.	làmina o làmines
mn.	manuscrit
n.	nota
p. pp.	pàgina, pàgines
vol. voll.	volum, volums

Les obres més consultades

1. Dictionnaire Encyclopédique des Sciences Médicales. Directeur DECHAMBRE, A. (1801-81). Paris, Asselin & Masson, 1864-89; 100 voll. (D, O1, 8º, 27).
2. GARRISON, F. H. & MORTON, L. T. A Medical Bibliography. A check-list of texts illustrating the History of the Medical Sciences. London, Grafton, 1943, 412 pp. (A, CXXXVII, 8º, 12).
3. Historia Universal de la Medicina. Dirigida per LAIN ENTRALGO, P. Barcelona, Salvat, 1972-75; 7 voll. (D, C, 4º, 124).

I. Part general

A. L'Era Pre-tècnica

a. Els Temps Prehistòrics

4. AGUIRRE, E. Paleopatología y medicina prehistórica. 3, vol. 1, pp. 7-40.
5. ANTONIEWICZ, W. Pathologie primitive: paleopathologie. Miscel·lània: "A Pedro Bosch Gimpera en el septuagésimo aniversario de su nacimiento". México, 1963; pp. 3-13. (D., LX, 8º, 43).
6. LOREN, S. Medicina, animismo y magia. M. e H., II, nº 44. (Rev. 1181).
7. BOSCH MILLARES, J. Las cauterizaciones craneales en los primitivos pobladores de Canarias. M. e H., II, nº 13. (Rev. 1181).
8. CORBELLA, J. La medicina catalana a l'antiguitat. Els primers temps. I C.I.H.M.C. Vol. I, pp. 211-223. (D, C, 8º, 232).
9. PARELLADA, J. Les trepanacions prehistòriques als països catalans. X C. M. Ll. C. Vol. III, pp. 470-488. (D, C, 8º, 997/3).
10. COORY, Ch. & GIROD, L. La medicina en los actuales pueblos primitivos. 3, vol. 1, pp. 41-66.

b. El Pròxim Orient a l'Antiguitat: Sumèria, Mesopotàmia, Babilònia, Assíria i Imperi Hitita.

11. KRAMER, S.N. L'histoire commence a Sumer. Cap. IX: La première pharmacopée. Paris, Arthaud, 1957; pp. 110-115 (n. 1). (D, LXI, 8º, 79).

12. KRAMER, S.N. *La historia empieza en Sumer*. Cap. X: *La primera farmacopea*. Barcelona, Aymà, 1973, 3ª ed.; pp. 110-115. (D, LXI, 8ª, 56).
13. HAMMURABI. *Codex*, 1800 a. C. Vol. I, *textus primigenius* (en cuneiforme antic); vol. II, *transcriptio et translatio*; vol. III, *vocabularium*. Romae, 1930 (n. 2). (A, XXXIII, fol. 19).
14. HAMMURABI. És la 3ª ed. del vol. I de 13; 1953. (D, LXI, fol. 7).
15. HAMMURABI. *Keilschrifttexte der Gesetze, text primigeni*. Leipzig, Hinrichs, 1909; 42 pp. Lam. I (de l'anexe). (A, XXXVIII, fol. 10).
16. HAMMURABI. Còpia feta amb un motllo de l'original del Museu del Louvre, Paris. (És a la secció mesopotàmica del Museu de Montserrat).
17. HAMMURABI, *Codex*. *Die Gesetze*. Traducció alemanya. Leipzig, Heinrichs. Revista "Der Alte Orient", 4 Jahrgang, Heft 4, 1903, 46 pp. (A, XXXIV, 8ª, 1).
18. HAMMURABI. *Die Gesetzesstele*. Traducció alemanya. Leipzig, Heinrichs. Revista "Der Alte Orient", Band 31, Heft 3-4; 84 pp. (signatura de 17).
19. HAMMURABI. *La loi de*. Traducció francesa. Paris, 1904, 2ª ed.; 70 pp. (B, XV, 12ª, 17).
20. *Taufeta mèdica babilònica dels IX a VII a. C.* És una llista de malalties i de medicaments (n. 3). És al Museu de Montserrat.
21. KUCHLER, F. *Beiträge zur Kenntnis der Assyrisch-Babylonischen Medicin*. Amb transcripció del cuneiforme i traducció alemanya. Comentaris, notes i XX lám.. Leipzig, Heinrichs, 1904; 154 pp. Lám. II (de l'anexe). (A, XXXIV, 4ª, 6).
22. THOMPSON, R.C. (1876-1941). *Assyrian prescriptions for diseases of the chest and lungs*. R.A.A.O., XXXI (1934), pp. 1-29. (Rev. 2131).
23. THOMPSON, R.C. *Assyrian prescriptions for diseases of the stomach*. R.A.A.O. XXVI (1929); pp. 47-92. (Rev. 2131).
24. THOMPSON, R.C. *Assyrian prescriteone against "simmata" (poison)*. R.A.A.O. XXVII (1930); pp. 127-136. (Rev.2131).
25. SCHEIL, V. *Fragment de tablette médicale*. És dels museus vaticans. R.A.A.O. XIV (1917); pp. 87-89, 1 fig. (Rev. 2131).
26. SCHEIL, V. *Tablette de pronostics medicaux*. Transcripció del cuneiforme i traducció francesa. R.A.A.O. XIV (1917); pp. 121-131, 2 fig. (Rev. 2131).

27. SCHEIL, V. **Un document médical assyrien.** R.A.A.O. XIII (1916); pp. 35-42, 1 fig. (Rev. 2131).
28. SCHEIL, V. **Quelques remèdes pour les yeux.** R.A.A.O. XV (1918); pp. 75-86. (Rev. 2131).
29. SCHEIL, V. **Nouveaux présages tirés du foie.** R.A.A.O. XXVII (1930); pp. 141-150, 6 fig. (n. 4). (Rev. 2131).
30. RUTTEN, M. **Trente-deux modèles de foies en argile inscrits...** R.A.A.O. XXXV (1938), pp. 36-70. **Molts texts cuneiformes i figs.** (Rev. 2131).
31. OEFELE, F.F. von. **Reilschriftmedizin in Parallelen.** Rev "Der Alte Orient", 4 Jahrgang, Hft 2. Leipzig, Heinrichs, 1904; 32 pp. (n. 5). (A, XXXIV, 8e, 1).
32. SAYCE, A.H. **The names of the parts of the body in Hittite.** R.A.A.O. XXIV (1927); pp. 123-126; i XXVII (1930); pp. 165-167. (Rev. 2131).
33. LABAT, R. **Une nouvelle tablette de pronostics médicaux.** Rev. "Syria", XXXIII (1956), pp. 119-130, (n. 6). (Rev. 2131).
34. BOISIER, A. **l'atromantique, phisionomie et palmomantique babyloniennes.** R.A.A.O. VIII (1911); pp. 33-39, (n. 7). (Rev. 2131).
35. DAVID, A. **Opération dentaire en Babilonie.** R.A.A.O. XXV (1928); pp. 95-97. (Rev. 2131).
36. ZARAGOZA, J.A. **La medicina en los pueblos mesopotámicos.** 3, vol. I; pp. 67-93.
37. LABAT, R. **Mésopotamie; la médecine.** H.G.S. (publiée sous la direction de R. TATON. Paris, Presses Universitaires de France, 1957-64, IV voll.). (D, IV, 8e, 158).
38. THORWALD, J. **El alba de la medicina.** Barcelona, Bruguera, 1968, pp. 105-176 (n. 8) (D, C, 8e, 755).
39. PRASEC, J.V. **Beitrag zur Medischen Geschichte.** "Recueil de travaux relatifs a la Philologie et a l'Archeologie Egyptiennes et Assiriennes". Paris, Bouillon, XIX, (1897), pp. 193-208. (Rev. 2132).

c. L'Egipte faraònic

40. PAPIRUS EBERS. **Facsimil, en escriptura hieràtica.** Leipzig, Engelmann, 1875; 2 voll., Lam. III (de l'annexe), (n. 9). (A, CXXXIII, fol. 20).
41. MASPERO, G. **Le papyrus Ebers et la médecine égyptienne.** "Bibliothèque Egyptologique", vol. VII, pp. 287-304. Paris, 1898.

(A, XXXIII, 8º, 1).

42. GHALIOUNGUI, P. La medicina en el Egipto faraónico. 3, vol. 1, pp. 95-127.
43. LEFRVURE, G. La médecine égyptienne. H.G.S. (sign. de 37).
44. 38, pp. 13-104. (n. 10).

d. L'antiga India

45. The Sacred Books of the East. Edited by F. Max Müller. Oxford, Clarendon, 1900-1910; 50 voll. (n. 11). (A, XXXII, 8º, 1).
46. LIETARD, G. Ayur-Veda. 1, I, VII, pp. 714-717. (n. 12).
47. LIETARD, G. Susruta. 1, III, XII, pp. 634-675. (n. 13).
48. LIETARD, G. Charaka. 1, I, XII, pp. 300-303. (n. 14).
49. ROGER RIVIERE, J. Los conceptos psicossomáticos del hombre según la tradición hindú. M. e H., II, nº 27. (Rev. 1181).
50. ROGER RIVIERE, J. La medicina en la antigua India. 3, vol. 1, pp. 129-157.
51. 38, pp. 177-220.

e. Otros países

52. HUARD, P. & MING WONG. La medicina china. 3, vol. 1, pp. 159-95. (n. 15).
53. BALLESTER, R. & FUENZALIDA, P. Medicina tradicional china. Rev. "Gen", nº 14 (1974), pp. 15-22. (Rev. 1505).
54. 34, pp. 221-246.
55. PARISH, L.C. & PARISH, S.G. La medicina en la antigua Corea. 3, vol. 1, pp. 197-203.
56. NAKAGAWA, Y. La medicina en el antiguo Japón. 3, vol. 1, pp. 205-223.
57. Vendidad, pp. 1-225 de: Avesta, libre sacré du Zoroastrisme. Paris, Maisonneuve, 1881. (B, XV, 4º, 13).
58. The Zend Avesta. Vol. 1, The Vendidad, ed. II, 1895 (vol. IV of 45), 390 pp. (n. 16).
59. ELGOOD, C. La medicina en el antiguo Irán. 3, vol. 1, pp.

Notes

1. Kramer traduí una tauleta terapèutica l'any 1952, tauleta que es creu és dels anys 2200 a 2100 a. C. (38, pp. 107 i 174-176); té poc més d'una dotzena de receptes. La mateixa obra 38 diu algunes coses interessants sobre Sumèria (pp. 108-113).
2. El còdex precisa els honoraris dels cirurgians per fractures i ferides, i els dels oculistes (per cataractes?); honoraris que varien segons la importància de la intervenció i la posició social del malalt. Però si el malalt moria per culpa del facultatiu, podia ésser castigat fins a tallar-li les dues mans. 38 (pp. 161-162) creu poder deduir que operaven la cataracta. El còdex no parla dels metges generals o internistes, doncs -com a sacerdots que eren- estaven per damunt de la llei. A 2 aquest còdex és el n° 1 de l'obra.
3. Tauleta comprada a Alexandria (Egipte) -fa més de cinquanta anys- per el P. Ubach, monjo de Montserrat.
4. Hi ha moltes obres que parlen de l'hepatoscòpia: 3, al vol. I, pp. 75-76, i al II -en parlar dels etruscs, els que també la usaven- pp. 203-204; a la 205 hi ha una fig. També en tracta A. Castiglione a Histoire de la médecine (traducció de l'italià). Paris, Payot, 1931: a la p. 41 sobre Mesopotàmia, i a la p. 168 a la regió etrusca, cada una amb una fig.; l'obra 38 ho descriu a les pp. 153-154, a les que hi ha dues fig.; M. e H., I, n° 73, a les pp. 6-7.
5. Tracta d'una tauleta de la biblioteca del rei Assurbanipal (segle VII a. C.), la tauleta K191, que 38 reproduïx a la p. 122. També són de la mateixa biblioteca les tauletes de 21. A 2, 21 té el n° 5.
6. 38, a les pp. 141-142 posa algunes malalties; Labat trobà que sobre elles tenien ja idees semblants a les dels segles XIX i principis del XX.
7. A aquesta tauleta hi ha una gran barreja de medicina i de màgia.
8. A les notes precedents hem citat moltes coses sobre aquesta obra.
9. 2 posa dues edicions (n° 2 i n° 3) que són traduccions: una alemanya del 1890 i una anglesa del 1937. 3 en diu moltes coses a les pp. 97, i 102 a 120 (vol. I). També hi ha moltes fig. i texts a 38, pp. 34, 47 a 49, 56 a 73, 80 i 82 a 88.
10. A la p. 35 diu que A. Ruffer trobà senyals de verola a la mòmia de Ramsès V (segles XII-XI a. C.), i que dues mòmies tenien als ronyons ous calcinats de Bilharzia.
11. Aquesta extensa col·lecció dedica 22 voll. a la religió vèdica-brahmànica: 3 a pregaries i himnes, 8 a màgia, ritus i teologia,

B. L'Antiguitat Clàssica

a. El període prehipocràtic

69. CORBELLA, J. Les influències mediterrànies; cap a la llatinització. I C.I.H.M.C. vol. I, pp. 224-243. (D, C, 8^a, 232).
70. BIGNONE, E. Emedocle (490-430 a. C.). Torino, Bocca, 1916; 688 pp. (n. 1). (B, XXIV, 8^a, 64).
71. BATTISTINI, Y. Trois présocratiques. Paris, Gallimard, 1968; 256 pp. (D, XIV, 12^a, 184).
72. LASSO DE LA VEGA, J.S. Pensamiento presocrático y medicina. 3, vol. II, pp. 37-71.

b. Hipòcrates (460-375 a. C.)

73. CORPUS HIPPOCRATICUM. Artis medicae principes. Recensuit, praefatus est A. de Haller. Voll. I-IV. Lausanne, Grasset, 1769-71; 73 obres (n. 2). (D, C, 8^a, 382).
74. HIPPOCRATES. Opera omnia. B.S.G.L. Lipsiae, Teubner; ed. cr. en grec; 12 obres, 2 voll. (n. 3). (C, XLVI, graec., H, 12/1-2).
75. HIPPOCRATES. Aphorismi et pronostica. Romae, Manelphium, 1646, 370 pp. (C, XXXVI, 12^a, 48).
76. HIPPOCRATES. Aphorismorum. Valentiae, Villagrassa, 1668, 55 pp. (D, C, 12^a, 420).
77. HIPPOCRATES. Jusiurandum. Lugduni Batavorum, Vandez. Al vol. XIX de Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae, 1723, 3ª obra, col. 85-86. (A, LVII, fol. 1).
78. HIPPOCRATES. Llibre I de les epidèmies. Text grec i traducció llatina i castellana. Comentari d'A. Piquer. Madrid, Ibarra 1761; 259 pp. (D, C, 8^a, 247).
79. HIPPOCRATES. 2^a ed. completa de 78: Pronòstics i els 3 llibres de les epidèmies. 1764-81; 3 voll. (C, XXXIV, 8^a 78).
80. HIPPOCRATES. Aphorismi atque praesagia. Bergonii, Lancellottus, 1762. (D, C, 12^a, 245).
81. HIPPOCRATES. Aforismos. Madrid, 1789; 288 pp. (D, C, 12^a, 242).
82. HIPPOCRATES. Aforismos. Madrid, Repullés, 1818; 231 pp. (C, XVI, 12^a, 85).
83. HIPPOCRATES. Aforismos y pronósticos. Valencia, Montfort, 1843;

d. Des d'Hipòcrates a Galèn

99. BOURGEY, L. La médecine grecque des origines à la fin de l'époque classique. H.G.S., vol. I; pp. 276-298.
100. GARCIA BALLESTER, L. Los orígenes del saber anatómico occidental: de Hipócrates a Galeno. M. e H., II, 25 y 37; 32 pp. (rev. 1181).
101. WELLMAN, M. Die Fragmente der Sikelischen Ärzte Akron, Philistion und des Diokles von Karistos. Berlin, 1901; 254 pp. (n. 5). (C, XXXV, 8º, 24).
102. LAIN ENTRALGO, P. La curación por la palabra en la antigüedad clásica. Madrid. Revista de Occidente, 1958, 356 pp. (D, V, 8º, 382).
103. LAIN ENTRALGO, P. La racionalización platónica del ensalmo y la invención de la psicoterapia verbal. M. e H., I, 64, 16 pp.
104. GRACIA, D. La psicoterapia verbal en la obra de Platón. 3, vol. II, pp. 146-149.
105. PLATON. Charmide. Paris, C.U.F., 1936; ed. cr.; text grec i traducció francesa. Veure especialment les pp. 54-58. (n. 6). (D, O, 8º, 10/A 348).
106. PLATON. De l'homme: anatomie, physiologie, thérapeutique. Paris, G L M, 1953; 43 pp. (D, C, 4º, 54).
107. ARISTOTE. De la génération des animaux. Paris. C.U.F., 1961. Ed. cr., text grec i traducció francesa; 231 pp. (n. 7). (D, O, 8º, 10/A 41).
108. ARISTOTE. Opera (graece). Venetiis, Mautium, 1495-98; 5 tomoi. (Incunabile nº 35).
109. LASSO DE LA VEGA, J.S. Los grandes filósofos griegos y la medicina. 3, vol. II, pp. 119-145.
110. KUDLIEN, F. Medicina helenística y helenístico-romana (300 a. C.-100 d. C.). 3, vol. II, pp. 153-200.
111. BEAUJEU, J. La médecine hellénistique et romaine. H.G.S., vol. I, pp. 384-408.
112. APOLLONIUS von Kitium (segle I a. C.). Illustrierten Kommentar zu der Hippokrateinshen schrift Itepikapopur (articulacions). Leipzig, Teubner, 1896; XXXIX-35 pp. i XXX Iàm. (C, XXXV, 4º, 5).
113. CELSI, A.C. (segle I a. C.-s. I d. C.). De medicina. Artis medicae principes; praefatus est A. de Haller. Tomus VIII (falta el IX). Lausanne, Grasset, 1772; 360 pp. Hi ha els llibres I-V.

130. **Opera.** Venetiis, Iuntas, 1609, 8ª ed. Dos folis amb 33 obres i moltes fig. (C, XXVIII, fol. 23).
131. **De qualitate purgationis.** Lugduni Batavorum, Vander, 1723, col. 82-86. Al vol. XIX de: "Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae", 3ª obra. (A, LVII, fol. 1/19).
132. **Ars medica** (fragment en siríac). Wien, 1870, 4 pp. (B, CXXVIII, 8ª, 47).
133. **De placitis Hippocr. et Platonis.** Lipsiae, Teubner, 1874. **Corpus medicorum graecorum.** Text grec; ed. cr. Vol. II, 827 pp. (C, XLVII, 8ª, 1).
134. **De usu partium** (2 voll.), **De victo attenuante** (1 vol.), **De temperamentis** (1 vol.), **Institutio logica** (1 vol.) et **XIV scripta minora** (3 voll.): 16 obres en 8 voll. Lipsiae, Teubner, 1884-1909. En grec; ed. cr. B.S.G. (C, XLV, graec., G, 1-8).
135. **Proteptici.** Berolini, 1894; 62 pp. ed. cr. (C, XLVII, 8ª, 84).
136. **De atticissantium studiis testimonia.** Lipsiae, Teubner, 1911; 165 pp.; ed. cr. (D, C, 8ª, 419).
137. **In Hippocratis, de natura hominis, de victo acutorum et de diaeta in morbis acutis.** **Corpus medicorum graecorum.** Lipsiae, Teubner, 1914; 487 pp. ed. cr. (C, XLII, 8ª, 1).
138. **In Hippocratis, prorrheticum, de comate et prognostica.** **Corpus medicorum graecorum.** Lipsiae, Teubner, 1915; 490 pp. (C, XLII, 8ª, 1).
139. **Pseudogaleni in Hippocratis de septimaniis commetarium ab Hunaino arabice versum.** Lipsiae, Teubner, 1914; 203 pp. ed. cr. Traduccions àrab i alemanya. (n. 11). Iàm. V (a l'annexe). (C, XLII, 8ª, 1).

f. Obres sobre Galèn

140. RABROW, P. **Die Therapie des zorns** (segons Galèn i altres). Leipzig, Teubner, 1914; 198 pp. (C, XXXVII, 8ª, 34).
141. CARANI, **Omnium Galeni operum synopsis.** Venetiis, 1609, 159 pp. (C, XXVIII, fol. 23).
142. GARCIA BALLESTER, L. **Galeno.** 3, vol. II, pp. 209-268.
143. GARCIA BALLESTER, L. **Acercamiento histórico-social a la biografía científica de Galeno.** M. e H., II, 12; 16 pp.

g. Autors des de Galèn al començ de l'Edat Mitjana

144. ALEXANDRI APHRODISAEI (any 200 d. C.). De causis februm. Venetiis, 1498. Incunable n° 229. (4º, 135).
145. PHILOMENI (segles II-III). De venenatis animalibus eorumque remediis. Corpus medicorum graecorum. Text grec; ed. cr. Lipsiae, Teubner, 1908; 70 pp. (n. 12). (C, XLII, 8º, 1).
146. QUINTI SERENI (segle III). Liber medicinalis. Corpus medicorum latinorum. ed. cr.; en llatí. Lipsiae, Teubner, 1916; 80 pp. (C, XLII, 8º, 1).
147. MARCELLI (segle IV). De medicamentis liber. B.S.G.R. ed. cr.; en llatí. Lipsiae, Teubner, 1889; 414 pp. (C, lat., M. 4).
148. MARCELLI. De medicamentis liber. Corpus medicorum latinorum. Ed. cr.; en llatí. Lipsiae, Teubner, 1916; 368 pp. (C, XXXXII, 8º, 1).
149. CAELIUS AURELIANUS (segles IV-V). De morbis acutis et cronicis. Artis medicae principes, voll. X-XI. Lausannae, Grasset, 1774. (D, C, 8º, 382).
150. CASSII FELICIS (segle V). De medicina. B.S.G.R. Ed. cr.; text llatí. Lipsiae, Teubner, 1879; 260 pp. (C, XLIV, lat., C, 3).
151. DEIBER, A. Le papyrus médical copte de MeschaTch. Revue Egyptologique; Paris XIV (1912); pp. 117-121 (n. 13). (Rev. 2138).
152. BUSACCHI, V. Sociología de la práctica médica en la Roma antigua. 3, vol. II, pp. 293-303.
153. SCHMID, M. i P. Medicina postgalénica. 3, vol. II, pp. 269-291.

Notes

1. Empèdocles inicià la doctrina dels quatre elements: foc, terra, aigua, i aire. Abans d'ell es creia que l'etiologia de les malalties eren els agents naturals, que pensaven es podien combatre directament; però Empèdocles ja tingué en comte l'estructura del ésser vivent, cosa que conduí a un nou esperit científic. Empèdocles donà nom a l'amni, i se li atribueix el descobriment del laberint auditiu. 3, parla d'ell al vol. II, pp. 57-59.
2. Littré dividí les obres del "Corpus Hippocraticum" en onze grups:
  - a. Obres d'Hipòcrates: són les dotze de 134.
  - b. Obres de Pòlibos, una o dues.
  - c. Dos escrits anteriors a Hipòcrates.
  - d. Obres de l'Escola de Cos: unes 18.
  - e. Vuit recopilacions de notes, extractes, etc.
  - f. Un grup de sis obres d'un autor desconegut.
  - g. Un tractat al que s'aplica un testimoni d'Aristòtil.
  - h. Sis obres posteriors a Hipòcrates.
  - i. Tretze obres, compilacions i fragments no citat per cap autor antic.
  - j. Tres escrits que eren del Corpus i s'han perdut.
  - k. Tres obres apòcrifes.

O sigui, 73 o 74 obres. De Hailler en posa 73.
Contant totes les edicions que tenim, hi ha un total de 118 obres d'Hipòcrates (els llibres de les epidèmies es considera cada un una obra diferent).
3. Segons 2, aquesta és la millor edició crítica d'Hipòcrates (nº 14); al nº 12 hi posa l'edició de Littré, i als 13 i 15 hi ha dues ed. angleses.
4. Aquests dos vol. són les úniques ed. mèdiques que ha fet la F. Bernat Metge.
5. 3, al vol. II, parla de Filistió a les pp. 126-127, i de Diocles a 136-137.
6. Si no es troba aquest vol., usar el XIII de la F. Bernat Metge (Plató, Diàlegs II, pp. 14-17, nº 155-157).
7. Com diu 2, al nº 574, 107 és el primer gran llibre de text d'embriologia. I al nº 16 diu que Aristòtil fou el fundador de l'anatomia comparada.
8. 98 crítica la dietètica de Cels, com les d'Hipòcrates i Galèn; però el tractat de Cels és el millor text romà de medicina i cirurgia; llàstima que no sigui més extens. 2 posa dues ed. de la seva obra: un incunable (nº 19) i una traducció anglesa, el nº 20. Aquestes obres van seguides d'una traducció anglesa d'Areteus, del que diu que fou un segon Hipòcrates.

9. 117 parla bastant d'Hipòcrates i d'un altre autor del que no n'hem dit res, doncs no en tenim cap obra, Asclepiades.
10. Les 113 obres d'aquests sis grans volums són sols una part de les que Galèn escrigué. Contant les diferents ed. d'aquestes obres, tenim 197 obres de Galèn.
11. Cal tenir en compte que l'obra 139 és un comentari a Hipòcrates, falsament atribuït a Galèn; per això el posem després de les obres de Galèn i no amb els àrabs, doncs l'àrab és sols una traducció del comentari.
12. 3, al vol. II, pp. 271-272, parla de Filomenus.
13. Aquest papirus està molt ben conservat; té una amplada d'uns 30 cm. i està dividit en sis troços de 40 a 55 cm. de llarg. És el papir terapèutic dels coptes més important que es coneix; hi ha més de dues centes receptes.